

ЕПІСТОЛЯРІЙ

СИДІР КІРАЛЬ

м. Київ

«...МОЯ ЛЮБОВ ДО ЗАКАРПАТТЯ НЕ ЗАВАЖАЄ МЕНІ ЛЮБИТИ ВСІЄЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЗЕМЛІ...»: ЛИСТИ І. ЧЕНДЕЯ ДО К. ВОЛИНСЬКОГО¹

№ 10

Дорогий Костянтині Петровичу!

Щиро і сердечно дякую за журнал, в якому вміщена Твоя стаття про літературний рік 1965. Я уважно її прочитав з радістю для себе. Ти був щедрим і добрим до мене, сказав багато і глибоко. Не буду зараз казати про те, що, певно, дав мені більше, аніж належало. Скажу одне: все, що говорив, говорив з вірою і доброю надією на день завтрашній. А він теж має бути заповнений літературною працею. Коли такі статті читати, працювати хочеться, пробуджується котрий раз віра у те, що літературна робота – твій цех, твоє покликання. Мабуть, ми живемо для того, щоб вічно у собі сумніватися, вічно шукати і вічно чекати доброго слова за зроблене. За зроблене у мозолях, у сумнівах, у пошуках...

Дуже мені полюбилось одне Твоє міркування: міркування про природу, що оточує людину, про вплив природи на характер людини, про невід'ємність понять – Людина, Природа оточуючий людину світ.

Визначив Ти дуже вдало і точно, скажу: у літературній критиці на ці речі увага звертається рідко, коли не сказати: на це увага не звертається. А я переконаний: степ формуватиме одні естетичні уподобання, риси в

характері, настрої у ньому, гори – зовсім інше. Бідна природа зовсім не так впливатиме на людину, як природа багата, море не так, як суша. Це уже вироблено умовами життя, традиціями, географією, од якої діватися нікуди. Це, так би мовити, прописка, паспорт.

Я прочитав майже все, що було написане на Закарпатті і за межами Закарпаття про Закарпаття. Тільки дуже сильним і проникливим талантам вдавалося прописувати свої твори на закарпатську тематику по-справжньому на Закарпатті. Це міг робити Ольбрахт і Костка Нейман, Ярослав Затлоукал і Вашек Каня з чехів. Цього, на жаль, не зміг зробити Скляренко у «Карпатах». А про Тевельова, Віру Єніну, інших товаришів, що сідали за твір із Закарпаття, а самі не походили з цього краю, і казати нічого. Їм не вдавалося прописувати свої твори закарпатською пропискою. Був якийсь секрет, якого розгадувати їм не вдалося. Часто досить було поміняти географічні назви, прізвища, слівця за вуха притягнуті для колориту, як їх твір з таким же успіхом можна було вважати і зауральським, закавказьким, чи, вірніше, без будь-якої прописки. І тут, окрім чуття внутрішнього ладу героїв, характерів з особливостями, постатей у взаємозв'язку з природою, оточенням, саме

¹ Продовження листування. Початок див. у номерах № 1 (15), квітень, 2015; № 2 (16), жовтень 2015 «Наукового вісника Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство)».

на заваді було оте глибоке розуміння людини і околиці, краю, географії. Про це там, де пишеш про героїв і природу, сказано Тобою промовисто і дуже точно. Шкода, що наша критика на це не звертає увагу пильніше, весь час. Скільки у тому разі, коли б і це служило аспектом дослідження, у нас було б піддано критиці так званих «мандрівних дяків», котрим все одно, де співати, як співати, кому співати, і про що співати. Ми переконалися б у тому, як багато у нас творів без прописки, без паспорта. Справа для дослідження це тонка, делікатна. Мені приємно, що на цей момент у творі Ти увагу звернув. Дякую тобі! Цікаве у мене враження од Твоєї статті.

Там, де Ти писав про явища більш значимі, рівень статті у Тебе дуже високий, багато думок і глибини. Це торкається у першу чергу «Боривітра», звичайно, і «Птахів». Скупіше Ти озвався про «Білі хмари». Чи не варто було ширше про них? Ану подумай! А далі пішло багато од огляду. Я бачу у Тобі критика-аналітика, дослідника з середини, анатома, соціолога в найкращому розумінні слова. Ти – чоловік глибокий і послідовний, в чомусь може навіть впертий і безкомпромисний. Це добре. Це те, чого нам бракує часто. Ти, крім усього, чоловік справедливий, глибоко відвертий. Говорю Тобі не тому, що сказав слово добре про мою працю, а тому, бо маю ряд спостережень за роботою, що її виконуєш. Зрештою, нині «Птахи» стають літературним явищем – помітним чи менш помітним – і мало значить, що писав їх я, Твій знайомий... Тому не гадаю, що подивився на сказане мною, як на крихту доброго, чим би хотів Тебе втішити чи хвальнути. Не про це слово! Ми – чоловіки і маємо бути прямими і відвертими у доброму і в недоброму.

Конференція з питань новели планується на Закарпатті після з'їзду, приблизно 19–20–21 травня. Час для Тебе буде сприятливим, приїхати на Закарпаття, думаю, зможеш. Ото так плануй свою діяльність в Інституті, щоб на Закарпатті неодмінно побував. Після конференції зробимо прогулянку Закарпаттям укупі, цілою громадою. Буде интересно. Твій виступ на конференції запланований, хоч тез Ти і не надіслав. Про Твій виступ говорилося на засіданні Оргкомітету. Він у планах конференції! Не маєш зараз морального права не бути в Ужгороді. Ми ж Вас чекаємо на Високій,

15 разом з Валею! Двері нашої хати для Вас відкриті навстіж; сидимо в нашій хаті після засідань, п'ємо вино і слив'янку, дивимось на панораму Ужгорода і гутаримо про життя-буття, про все, що є цікавим і приємним!

Дістав невеликого листа од Станіслава Тельнюка. Він прочув, що Балеганабалежив на Закарпатті і має велике бажання дати відповідь на вибрик в «Закарпатской правде». Думаю, що Тобі тут же варто зв'язатися з ним, домовитися про обсяги статті і не затримувати подачу тим більше, що стаття пишеться. Гадаю, що варто довести, у першу чергу, літературно-теоретичну неспромогу автора «ступок», його естетичну шкідливу концепцію, тон, від якого давно відмовилися і найбільш злісні «проработчики». А взагалі, що мені тут Тобі казати: знаєш твір, знаєш, що про нього напаскуджено людиною, яка справді стоїть далеко од норм нинішнього життя в літературі. Гадаю, тут заслуговує «доброго слова» і газета, що подібне вміщує.

На цьому і кінчаю своє слово до Тебе. Бажаю добра і щастя! На з'їзді стрінемося. Тоді про все особисто. До речі, маю низку дуже гарних і цікавих листів про роман з Москви. Це мене тішить. А що казати про Твою добру турботливу руку?

Щиро тисну її, І. Чендей

Вітання велике Валі і дітям!

Ужгород, 19 квітня 1966 р.

№ 11

Любий Костянтині Петровичу!

Майнули на гривастому коні години, коли Ти з Валькою був на Закарпатті. Здається мені, ще все невтомний і безстрашний Юрко нас мчить на Згарицю-Пригарицю своїм білим конем, ще все гуде і сахтить мотор, ще все голова важка од втоми в дорозі... Насправді ж минули дні, Ти давно дома, втягнувся знову у плін роботи. Я весь час думаю про нашу дорогу. Була вона шалена, шалена, шалена, як нинішній світ. Бо не вистачало якихось двох, трьох годин, аби роздивитися, дихнути Дубовим, відчутти його. Мені сумно з цього, бо знаю, що Верховина не терпить нальоту, вона бере в полон хоч і одразу, зате любить, аби до неї уважно приглянутися. Та втішаюся думкою, що це була перша скромна розвідка, що нам по Верховині ще мандрувати і мандрувати, що Ти не

тільки нап'єшся води з Тересви, покупаєшся в ній, а й глянеш, як мерехтять у цій ріці зорі вночі, як виблискує місяць, як рветься вона з під криги узимку.

З цим листом надсилаю Тобі свої нотатки для журналу в добірку, коли знадобляться часом. Писав їх спеціально на основі сказаного з трибуни в час обговорення доповідей. Здаються мені вони в чомусь цікавими, а коли зважити, що по суті я був один з новелістів, який взяв активну участь в конференції при бесідах, то вже мимоволі виникає необхідність з цим скромним виступом рахуватися.

Зараз закінчую новелу – про неї Тобі говорив – «Іван», потім сідаю за матеріал для «Радянського літературознавства» на замовлення. Це своєрідні нотатки з практики новеліста, літератора взагалі. Може варто б уникати побідних замовлень, але сам собі думаю, ще й про таке: рано чи пізно щось таки та треба буде казати людям, як писав, що писав, чому писав, чому про те, а не про інше. Маю дуже цікаві факти, хочеться про них сказати не тому, аби відкривати себе, а тому, щоб сказати слово з свого цеху – кожен літератор, менший чи більший, досвідчений чи менш досвідчений, має свою лабораторію-робітню. Маю її і я. Чого тримати тут на замках скриньки? Не варто більше, коли люди просять.

Напиши, як доїхали, чи дома все було в гаразді?

Хлопець Фединишинець (хай дарує за таку фамільярність!) отримав листа з «Вітчизни» про те, що публікуватиметься його стаття порядком полеміки з Балегою. Добре було б прочитати таку статтю. На всяк випадок і на цій конференції, на жаль, Ю. Б[алега] не блеснув ані оригінальністю суджень, ані цікавістю думки. Мені шкода, що маємо такого собі домашнього примітива у судженнях про мистецтво. Шкода тому, бо людина він молода, а прьоть надто по-стариковськи, заскоружло і застигло. А може штовхне ліктями здорового глузду і вирветься з шкарлупи застиглих уявлень.... Уявлень, що не понукають до творчого мислення!

Щиро тисну руку і бажаю добра! Цілую руки Валі! Цілуй домочадців!

Щиро Твій і Ваш І. Чендей.

Ужгород, 27 травня 1966 р.

P.S. Оскільки, думаю, добірка в «Р [адянському] л [ітературознавстві]» йтиме без заголовків окремих, і сам надпис не ставив його. А коли б виникала на такий потреба, потреба, постав: «... Жити їм довго, дуже довго!» [*постскриптум дописано від руки.* – С.К.].

І. Чендей

№ 12

Дорогі мої Валю Яківно і Костянтині Петровичу!

Даруйте мені, многогрішному рабу! Причинив я Вам клопоту телеграмою, а досі словечка не написав. Певно, жури Вам завдав. А сталося ось що. Захворів один дуже гарний чоловік. До того ж невиліковно, безнадійно. Чоловік молодий і мудрий. Пішов я до нього в лікарню після важкої операції. І не знав, з чим до хворого зайти. Та був у мене один-однісінький гранат. Взяв я його з собою для екзотики. В лікарні витиснув я сік з граната тому хворому, дав випити, а він ураз повірував, що це не інше, як «дерево життя» приносить такі плоди. І став мене під милого Господа благати, аби я йому бодай кілограм, бодай два кілограми отих живлющих плодів роздобув. Отак я і подав телеграму до Вас з проханням надіслати два кілограми гранатів. Звичайно, сік той він, неборак, пив у надії, що повернеться до нього сила, здоров'я, хоча нічого добро до нього уже ніколи не прийде...

Дякую Вам, любі мої, за пакунок, до того ж так швидко надісланий. Буду в Києві, все вилагоджу – за Ваші щедрі клопоти і турботи цілую руки!

Зі мною останнім часом теж пригодилася халепа. Хворів я довго, лежав з страшною температурою, мав поганючий приступ сердечний – продовжувався з дві години. Правда, по натурі я філософ, на все дивився спокійно, все переносив мужньо, як і личить людині з високих та крутих гір, гартованій бідами цілого життя.

Після двох дуже гарних листів з Харкова стосовно «Івана» дістав я ще третього – є він не іншим, як хрестом над «Іваном». Та вірю в те, що рано, або пізніше «Іван» прийде на світ у вигляді не тільки писаного, але й друкованого слова. Звісно, зараз я не маю великого бажання посилати його поштою. Буду в Києві, прихоплю і дам прочитати.

Саме сьогодні прочитав останні сторінки верстки книги, що йде в «Дніпрі». Книга буде досить поважна – 470 сторінок. З нею у певній мірі приходжу до свята 50-річчя.

Новин у нас небагато. Ужгород в розумінні літературного життя став паскудною, глухою провінцією, інтереси товаришів аж надто вузькі, світок обмежений. Просто жахаюся, коли думаю, якою ж то доріжкою пішла наша письменницька організація, докочуючись до подібного стану.

Не знаю зараз, коли точно, та гадаю не обавки бути в Києві. Стрінемося і про все особисто переговоримо. А взагалі, з нетерпінням уже чекаю тої благодатної і благословенної пори, що зветься Весною. Аби можна датися в гори, на простір в природі, аби побачити Верховину знову, аби впитися її красою.

Дорогі Волинські! Щиро вітають Вашу хату всі Чендеї і Чендейнята, сам я щиро обнімаю Вас, щиро цілую Вас. А Вальку многократ, бо ж вона ж іще має свято 8 БЕРЕЗНЯ.

І. Чендей

Ужгород, 3 березня 1967 р.

КОМЕНТАРІ І ПРИМІТКИ

№ 10

Ужгород, 19 квітня 1966 р.

Публікується вперше за автографом.

Це міг робити Ольбрахт... – Іван Ольбрахт (06.01.1882–20.12.1952; справжнє ім'я КамілЗеман) – чеський письменник та громадський діяч. Автор пригодницького роману «Микола Шугай – розбійник» (1933).

... і Костка Нейман, ... – Станіслав Костка Нейман (05.06.1875–28.06.1947; чеськ. Stanislav Kostka Neumann), чеський поет, прозаїк, журналіст, літературний критик, перекладач. Народний художник Чехословаччини. Про Закарпаття йдеться у його творах «Едельвейси з Попа Івана» (1933), «Чехословацька подорож» (1934).

... Ярослав Затлоукал ... – йдеться про чеського поета Ярослава Затлоукала (06.03.1905–23.09.1958, чеськ. Jaroslav Zatloukal).

... і Вашек Каня з чехів. – Вашек Каня (23.04.1905 – 30.04.1985; справжнє ім'я Ржада Станіслав – KanaVasek-RadaStanislav), чеський письменник. Про Закарпаття йдеться у його творі «Підкарпаття» (1932).

... не зміг зробити Скляренко у «Карпатах». – Йдеться про Семена Володимировича Скляренка (26.09.1901–07.03.1962), українського письменника, автора історичних романів, зокрема «Карпати» (1952). Критика відзначала незнання дійсності в написаному романі С.Скляренко за наперед визначеною схемою про дорадянське минуле Закарпаття.

А про Тевельова, ... – йдеться про Матвія Григоровича Тевельова (20.03.1908–22.05.1962), уродженця Псковської обл. (Росія). Працював спецкором журналу «Пограничник». Мешкав в Ужгороді. Писав російською мовою. Автор роману «Светы наш, Верховина» (1954).

... Віру Єніну, ... – йдеться про прозаїка, поетеса, перекладача, художницю-графіка Віру Михайлівну Єніну (19.04 (02.05).1905–26.11.1977). Народилася на Бердянщині Запорізької обл., авторка повістей «Розступилися гори» (1951), «Нова трембіта» (1955).

Це торкається у першу чергу «Боривітра», ... – йдеться про роман-трилогію «Боривітер» Миколи Даниловича Рудя (09.05.1912–22.10.1989), який побачив світ у вид-ві «Дніпро» 1964 року.

Дістав невеликого листа од Станіслава Тельнюка. – Йдеться про Станіслава Володимировича Тельнюка (26.04.1935–31.08.1990), талановитого українського письменника, літературного критика.

... маю низку дуже гарних і цікавих листів про роман з Москви. – Як стверджує дочка письменника Марія Чендей (Трещак), в архіві І. Чендея є листи І. Корабельникова, Л. Теракоп'яна, Є. Хайтіної та ін., у яких йдеться про роман «Птахи полишають гнізда».

№ 11

Ужгород, 27 травня 1966 р.

Публікується вперше за автографом.

... на Згарицю-Пригарицю ... – так І. Чендей називав рідне обійстя батьків, яке згадано і в романі «Птахи полишають гнізда».

Зараз закінчую новелу ... – «Іван», ... – йдеться про повість «Іван», вперше опубліковану у книзі І. Чендея «Березневий сніг: Повісті та оповідання» (К. : Молодь, 1968).

... потім сідаю за матеріал для «Радянського літературознавства» ... – йдеться про статтю митця, опубліковану в рубриці журналу «Письменницькі роздуми».

Див.: Чендей І. Від пісні і життя : [Про роботу в жанрі новели] / Іван Чендей // Рад. літературознавство. – 1966. – №12. – С. 49–55.

Хлопець Фединишинець ... – йдеться про **Володимира Степановича Фединишинця** (нар. 09.05.1945 р.). Автор збірок поезій, повістей та оповідань, роману «Бранці лісу», книг для дітей, перекладів з вірменської, давньоруської, угорської мов. Лауреат премій імені

Ф. Потушняка та імені О. Духновича. Про його рецензії на твори І. Чендея див.:

Письменник Іван Чендей : Біобібліографічний покажчик / Укл. О.Г.Люта, Л.О.Смочко, М. І. Трещак. – Ужгород : Вид-во «Мистецька Лінія», 2006. – С.165.

№ 12

Ужгород, 3 березня 1967 р.

Публікується вперше за автографом

Листи надійшли до редколегії 20.02.2015